

4. Дослідження нормативів та управління розрахунками навчального навантаження у вищому закладі освіти / В. Поліщук, Ю. Тесля, Ю. Триус, К. Левківський // Вища школа. – 2006. – № 1. – С. 35–52.

5. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід : монографія [Текст] / Л. В. Коваль. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – 330 с.

6. Конаржевский Ю. А. Что нужно знать директору школы о системах и системном подходе : учебн. пособ. / Ю. А. Конаржевский. – Челябинск : ЧГПИ, 1986. – 135 с.

7. Локшина О. І. Моніторинг якості освіти: світовий досвід / О. І. Локшина // Педагогіка і психологія. – К., 2001. – №1. – С. 108–116.

8. Ніколаєнко С. М. Якість вищої освіти в Україні: погляд у майбутнє / С. М. Ніколаєнко // Вища школа. – 2006. – № 2. – С. 3–23.

9. Опрятний С. Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти / С. Опрятний // Вісник НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 447–453.

10. Пальшкова І. О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя : навч. посібн. / І. О. Пальшкова. – К. : Видавничий дім «Слово», 2011. – 192 с.

11. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом / Є. М. Хриков. – К. : Знання, 2006. – 365 с.

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ОДНА ІЗ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЛОЛОГІЇ

УДК. 378 В39

Вечірко М.С.

У статті розглядається професійне самовизначення майбутнього вчителя-філолога в процесі педагогічної практики.

Ключові слова: педагогічна практика, професійне самовизначення.

В статье рассматривается профессиональное самоопределение будущего учителя-филолога в процессе педагогической практики.

Ключевые слова: педагогическая практика, профессиональное самоопределение.

Важливим моментом у професійному становленні майбутніх вчителів філологів на етапі здобуття вищої освіти є проходження педагогічної практики, яка якісно відрізняється від навчальної діяльності метою, змістом та технологіями. Саме під час проходження практики у студентів значно інтенсифікується процес професійного самовизначення фахівця, який є важливим показником сформованості особистості і найбільш значущим компонентом її професійного розвитку, з огляду на це, актуальним є дослідження проблеми педагогічної практики як однієї із умов формування професійного самовизначення майбутнього вчителя-філолога. Педпрактика – це реальне соціально-психологічне поле, де формується професійне «Я» майбутнього філолога,

де може посилитися його бажання працювати педагогом, або з'явитися сумніви щодо правильності обраної професії. У процесі педагогічної практики відбувається самореалізація, самовираження, самовизначення особистості студента як суб'єкта власної професійної діяльності і компетентного педагога. На якому б етапі свого професійного розвитку не знаходився майбутній вчитель він ніколи не може вважати свою професійну концепцію остаточно завершеною. У цій принциповій відкритості відображається фундаментальна особливість розвитку особистості вчителя та його професійної свідомості.

У соціолого-педагогічному словнику за редакцією В.В.Радула подано наступне тлумачення терміну «практика (грец. активний, діяльний) – матеріальна, плучтєво-предметна, цілеспрямована діяльність людини, що має своїм змістом освоєння і перетворення природних і соціальних об'єктів на складову загальну основу» [10, с.191-192].

Як педагогічна категорія «практика» розглядається як складова частина навчально-виховного процесу, мета якої актуалізувати та поглибити теоретичні знання, активізувати процес виконання педагогічних умінь, професійно значущих якостей особистості, створити умови для формування педагогічної позиції. Педагогічна практика – «це спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі у ньому практикантів, мета якої – сформувати у них уміння і навички, необхідні у майбутній професійній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх на педагогічній практиці» [3, С.268].

Досліджуючи проблему педагогічної практики майбутніх педагогів, вчені по-різному дають їй визначення. Так, О.Абдуліна [1, с.60-61], Г.О.Шулдик, В.І.Шулдик розглядають педагогічну практику зв'язуючою ланкою між теоретичним навчанням студента і його майбутньою роботою у школі. Учені підкреслюють, що «під час педагогічної практики не тільки відбувається перевірка теоретичної і практичної підготовки студента до самостійної роботи, але й створюються широкі можливості для забезпечення творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя» [13, с.4]. М.К.Козій розглядає педагогічну практику як ефективний компонент професійної, інтелектуальної і життєвої підготовки майбутнього вчителя, вихователя. З його точки зору, «творчість у процесі практики - це шлях студента до майстерності» [5, с.16]. О.М.Мельник, В.І.Юрченко визначають педагогічну практику як ідентифікацію студента із новою соціальною роллю викладача-практиканта [7]. І.Ф.Харламов вважає, що педагогічна практика – це складова психолого-педагогічної підготовки майбутніх вчителів, у процесі якої вони оволодівають необхідними вміннями і навичками [12].

Педагогічна практика для студента є складним етапом на шляху до професії вчителя, це пов'язано із тим, що під час практики студент є учасником двох видів діяльності: навчальної і професійної. Проблема ускладнюється ще і тим, що одна діяльність ще не завершена (навчальна) накладається на іншу (педагогічну), яка має принципово інші засоби відтворення (мета, мотив, засоби, контроль, оцінка). Студент розпочинає самостверджуватись у новій статусно-рольовій позиції вчителя, активізується на вчинок самобачення – пошук відповідей «Хто я є?», «Що хочу?», «Що можу?», які за своїм змістом набувають характеру професійного самовизначення («Чи можу вже назвати

себе вчителем?», «Чи хочу я ним бути?», «Чи досить у мене для цього задатків і знань?» тощо). Перехід із однієї соціальної групи (студентство) в іншу (вчительську), освоєння нової соціальної ролі, робота у незнайомому колективі, членами якого стають студенти супроводжуються певними складнощами соціально-психологічного і педагогічного плану. У реальній педагогічній практиці педагоги і студенти стикаються із наступними труднощами: інтеграцією знань із різних предметних блоків при вирішенні конкретної педагогічної задачі і застосуванням теоретичних знань у процесі вирішення педагогічних проблем.

Педагогічна практика – це вид практичної діяльності студентів, спрямований на вирішення різних педагогічних завдань. Специфікою цієї діяльності є те, що в ній здійснюється ідентифікація з професійною діяльністю вчителя і створюються умови для формування спрямованості, потреби самоудосконалення і самовизначення майбутнього вчителя. В організації практики передбачається посилення самостійності і активності студентів. Майбутній вчитель починає реально представляти всі складнощі і радощі педагогічної роботи. Саме під час практики у студента відбувається формування педагогічної свідомості, яка із площини ідеальних уявлень переходить у систему реальних установок і поглядів майбутнього вчителя. Виховна функція практики сприяє становленню педагогічної культури, формуванню власного стилю, адже вчителі особистим прикладом активізують творчу самостійність студентів у виконанні завдань практики, під час якої майбутній філолог розвивається і в особистісному, і у професійному планах: він вчиться думати і діяти як педагог. Спілкування студентів з учнями, вчителями, методистами, колегами-практикантами забезпечує діалогічну взаємодію, що, зрештою позитивно впливає на майбутню професійну діяльність. Тільки на практиці студент може оцінити свій емоційний стан у процесі спілкування з усіма суб'єктами педагогічної діяльності, проаналізувати і оцінити свої особисті і професійні якості як майбутнього вчителя, свою успішність або неуспішність.

Педагогічна практика має бути організована таким чином, щоб у процесі її проходження студенти розширювали і поглиблювали свої знання із навчального предмету, дисциплін психолого-педагогічного циклу, вчилися застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності у процесі взаємодії зі школярами, виробляли педагогічні вміння і навички, розвивали у себе професійно-значущі якості та мали ясний план дії. З огляду на це, актуальним є вирішення питань організаційно-методичного забезпечення педагогічної практики студентів. Згідно з «Положенням про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», зміст практики відображено у наскрізній програмі, що є основним навчально-методичним документом практики [8]. Частковому вирішенню цієї проблеми допомагають навчально-методичні посібники, що включають програми з педагогіки для всіх видів педагогічної практики; методичний матеріал, який забезпечує виконання педагогічних завдань, зразки виконання її оформлення завдань педагогічної практики студентами.

Згідно з «Положенням про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», практика студентів передбачає безперервність та послідовність її проведення при одержанні потрібного достатнього обсягу практичних знань і вмінь, відповідно до різних освітніх і кваліфікаційних рівнів:

молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр. Зміст і послідовність практики визначається програмою, яка розробляється кафедрою або предметною комісією згідно з навчальним планом [8].

На факультетах за напрямом підготовки: Філологія 6.020303 на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» передбачено наступну систему педагогічних практик: «пасивна педагогічна пропедевтична практика (1 курс); пасивна педагогічна аналітична (2 курс); комплексна аналітична і літня виховна (3 курс), комплексна навчально-виховна у 5-9 класах (4 курс). Підготовку спеціаліста завершує комплексна навчально-залікова практика в 9-11 класах загальноосвітньої школи та закладах нового типу. Професійне становлення магістра відбувається під час педагогічної практики в закладах нового типу та ВНЗ» [9]. Отже, така організація педагогічної практики на філологічних факультетах носить безперервний характер, здійснюється протягом всього навчання і включає два етапи: перший етап - (1-3 курси, пасивна практика) передбачає поступове занурення у реальний процес навчання сучасної школи, спілкування із учнями, вчительським колективом, безпосереднє ознайомлення із специфікою педагогічної діяльності; другий етап - (4-6 курси, активна практика), що передбачає активну участь у професійній викладацькій діяльності.

Вихід студентів у школу на першому та другому курсах має особливе значення, оскільки вони одержують можливість судити про професію вчителя за своїми особистими враженнями. Не дивлячись на пасивний характер практики, на наш погляд, саме вона є важливою умовою успішності розвитку професійного самовизначення майбутніх філологів у процесі їх подальшої професійної підготовки.

У процесі формування спеціаліста практика повинна мати поступовий та системний характер: від залучення студента до простих і доступних йому видів роботи (спостереження, відбір фактів для аналізу у процесі академічних занять і т.ін.) на третьому курсі до повномасштабної практики на старших курсах, де її зміст і обсяг відповідає реальним вимогам освітньої установи.

Варто зазначити, що особливістю педагогічної практики є те, що вона здійснюється в обмеженому проміжку часу, в конкретних умовах, які визначаються специфікою навчально-виховного закладу, самими взаємодіючими суб'єктами, характером зв'язку між ними. Короткочасність практики породжує у майбутнього філолога рольову невизначеність і неповне включення у соціальну функцію, у студента немає можливості повною мірою зануритися у життя школи, а тому у нього з'являються подвійні відчуття: він ніби і є вчителем, а ніби й ні. Надмірне різноманіття рольових функцій і позицій, з якими одночасно має ідентифікувати себе студент протягом короткого проміжку часу (вчитель-предметник, організатор позанавчальної роботи, педагогічна підтримка й індивідуальна допомога дітям і т.ін.) також ускладнюють процес педагогічної практики. Але аналіз навчальних планів філологічних факультетів доводить, що педагогічна практика є однією із найважливіших ланок у системі професійної підготовки вчителя, вона носить тривалий і безперервний характер (з 1 до 6 курсів), що, у свою чергу, сприяє формуванню усвідомленого ставлення до майбутньої професії, набуттю практичного досвіду професійної діяльності, розвитку професійно-значущих якостей, посилен-

ню педагогічної спрямованості, розвитку творчої активності та самостійності. Характер безперервності проявляється у тому, що студент у процесі всього строку навчання у педагогічному вузі пов'язаний із школою та дітьми. Важливість цього характеру підкреслює В.Г.Кремін у своїй книзі «Освіта і наука в Україні»: «Практична підготовка має бути неперервною, починатися на молодших курсах і тривати впродовж усього навчання, послідовно ускладнюючись і наповнюючись новим змістом» [6, с.102].

Отже, перехід від теоретичного навчання до практичного у процесі здійснення педагогічної діяльності, погляд на роботу педагога і школи, що називається «із середини», здатні внести певні корективи в погляд майбутнього філолога на професію вчителя, адже існує пряма залежність між задоволеністю педагогічною практикою і професійним самовизначенням студента.

Важливим залишається питання переведення теоретичного знання у площину рішень педагогічних проблем. Навряд чи варто сподіватися на те, що студенти, засвоївши теоретичні знання на лекціях та семінарах, прийдуть до школи й одразу майстерно почнуть застосовувати їх на практиці. То ж теоретичні знання студентів мають бути доведені до рівня технологічності. Для досягнення цієї мети у вузі варто використовувати активні методи навчання, які «передбачають використання такої системи методів, яка спрямована, головним чином, не на викладання готових знань і їх відтворення, а на самостійне оволодіння студентами знань в процесі активної пізнавальної діяльності... активні методи – це навчання діяльністю» [2, с.47].

Отже, використання активних методів навчання у процесі фахової підготовки дає можливість студентам усвідомлено підходити до теоретичних знань, бачити їх практичну значимість, вміло застосовувати педагогічну теорію на практиці; формувати комплекс знань та умінь і мобільно використовувати їх в умовах майбутньої професійної діяльності вчителя. З огляду на це, актуальним є використання тренінгових технологій, проектування педагогічних ситуацій, моделювання ситуацій на семінарських та лабораторних заняттях з психолого-педагогічних дисциплін, в яких би перевірялися і розвивалися професійні знання, вміння та професійно значущі якості особистості, проведення імітаційних та організаційно-діяльнісних ігор, створення кожному студенту «ситуації успіху», авансування позитивних емоцій під час реалізації творчих проєктів.

На заняттях із педагогіки та методики доцільно організувати *професійні проби*, які моделюють, а іноді і повністю співпадають із змістом діяльності педагога. Моделювання професійної діяльності допомагає навчити студентів вирішувати професійні задачі, організувати свою поведінку у відповідності із вимогами вчительської професії. Майбутні філологи мають випробувати себе у різних ролях: вчителі, учні. Такий підхід дає можливість розвитку важливих для професійного самовизначення умінь: підбирати потрібний для даного завдання матеріал, обґрунтовувати свою точку зору. Моделювання професійних ситуацій сприяє формуванню індивідуального професійного стилю уже на етапі навчання у вузі, розвитку здібностей до самовдосконалення, саморозвитку з урахуванням власних можливостей і вимог професії. Проведення фрагментів уроків допомагає студентам усвідомити свої можливості, дозволяє підготуватися до таких складних форм професійної поведінки, як

спілкування із аудиторією, управління навчальним процесом, що є важливим для розвитку професійного самовизначення майбутнього вчителя.

Ділова гра є однією із форм, що сприяє моделюванню професійної ситуації. Метод гри як спеціально організована діяльність студента найбільш повно імітує реальний педагогічний процес і допомагає значно підвищити зацікавленість, активізувати увагу, розширити уявлення студентів про майбутню професійну діяльність. З психолого-педагогічної точки зору гра є могутньою сферою самості людини: самовираження, самовизначення, самоперевірки. До використання такого методу, як педагогічна гра, досі немає єдиного підходу; так, С.М.Трипольська пропонує вже з першого року навчання в педагогічному вузі впроваджувати на практичних заняттях з курсу “Основи педагогічної майстерності” рольовий психолого-педагогічний тренінг, в основу якого покладено моделювання й програвання рольових ситуацій (типу “учитель” – “учень” – “батьки учня”). Створивши подібні “тренінгові зразки учбової діяльності” [11, с.58], викладач допомагає майбутнім учителям оволодіти майстерністю педагогічного спілкування, керування навчально-виховним процесом у школі.

Соціально-психологічний тренінг – найперспективніший метод психолого-педагогічної підготовки фахівців, «це сукупність методів організації внутрішньо групової взаємодії з метою розвитку особистості й удосконалення групових відносин» [10, с.275], це специфічно організована форма спілкування, у якій вирішуються проблеми розвитку особистості, надання їй психологічної допомоги, яка знімає стереотипи і вирішує особистісні проблеми учасників, формує навички соціальної взаємодії. Застосування тренінгу на практичних заняттях з курсу «Педагогіка» допомагає викладачеві адаптувати студентів до педагогічної діяльності. Ю.Н. Ємельянов розглядає тренінг як «групу методів, спрямованих на розвиток здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності» [4, с.10]. З метою розвитку у студентів умінь спостерігати, аналізувати позитивні й негативні моменти уроків, робити висновки щодо ефективності тих чи інших методів, об’єктивно оцінювати свою діяльність, доцільно систематично використовувати фонд відеозаписів уроків учителів-словесників та колег-практикантів. Перевагою відеозапису як засобу професійно-педагогічного тренінгу є можливість багатократного перегляду уроку чи його частини, паралельного коментування змісту, аналізу структури, використання прийомів, мови вчителя, емоційного стану учнів тощо.

До початку професійної діяльності у студента важливо сформувати потребу і вміння вирішувати педагогічні задачі у непрогнозованих, незапланованих педагогічних ситуаціях, що передбачає оволодіння дослідним підходом до педагогічної діяльності. Проведення семінарів і практичних занять у вигляді конференцій і дискусій, дебатів, конкурсів педагогічних проєктів, використання різних творчих форм роботи, де студенти могли проявити свої здібності і можливості, зокрема, творчі завдання, які вимагали розгорнутих розумових дій з урахуванням реалізації міжпредметних зв’язків сприяють формуванню активності і основ особистого педагогічного досвіду майбутнього вчителя. Такі творчі набутки та розробки можуть бути об’єднані у єдиний творчий проєкт.

Самостійна робота студентів є важливою складовою навчальної діяльності і має на меті закріплення і поглиблення одержаних знань і навичок, формування здібностей до самостійності у пошуку і набутті нових знань. З огляду на це, у ході підготовки до педагогічної практики доцільно розробити систему диференційованих індивідуальних самостійних завдань, які сприяють не тільки закріпленню знань, умінь і навичок, але й формують у студента потребу у самоосвіті, активізують його розумову діяльність, що робить навчання більш результативним.

Педагогічна практика як засіб професійного самовизначення майбутніх вчителів-філологів є компонентом загальнопедагогічної підготовки, видом практичної діяльності студентів і формою професійного навчання у вузі, вона передбачає, з одного боку, готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності, а з іншого – створює необхідні умови для його професійного самовизначення. До них відносяться, насамперед, спілкування студента-практиканта із вчителями школи, а також вивчення ним передового педагогічного досвіду колективу загальноосвітнього закладу, у якому майбутній філолог проходить педагогічну практику.

Таким чином, професійне самовизначення майбутнього вчителя філолога у процесі педагогічної практики представляє собою процес входження у професію, який приводить до професійного і особистісного росту студента, до готовності майбутнього вчителя до наукової і професійно-педагогічної діяльності. Головним підсумком педагогічної практики має стати тверда переконаність майбутнього філолога у правильності одного разу зробленого вибору – стати педагогом і присвятити себе вихованню людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: учебн. пособие. /О.А.Абдуллина, Н.Н.Загряжкина.-М.:Просвещение, 1984. - 208 с.
2. Вахрушева Т.Ю. Теоретичні аспекти активних методів навчання / Т.Ю. Вахрушева // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 3. – С. 46-49.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко.- К.: Либідь, 1997.- 376 с.
4. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение.- Л., 1985. - 342 с.
5. Козій М.К. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів: метод. посібник / М.К.Козій. - К.: Вид-во НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2001. - 141 с.
6. Кремьш В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. - К.: Грамота, 2005. - 448 с.
7. Мельник О.М. Керівництво педагогічною практикою: діагностика і психологічна підтримка студентів / О.М.Мельник, В.І.Юрченко // Освіта і управління. - 2001. - Т. 4. - №1-2. - С. 106-114.
8. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України. -Міністерство освіти України. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. - Вип. 1. - К.,1994. - С. 139-152.

9. Семенов О. Взаємозв'язок педагогічних і навчальних практик у системі професійної підготовки вчителів-словесників. Електронний режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1799.html>).

10. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В.Радула. - К.: «ЕксОб», 2004. - 304 с.

11. Трипольська С.М. Курс “Основи педагогічної майстерності” з першого року навчання у вузі // Початкова школа. – 1991. - №11. – С. 58-59.

12. Харламов И.Ф. О концептуальных основах педагогической практики / И.Ф. Харламов, В.П. Горленко // Педагогика. - 1994. - №1. - С. 50-55.

13. Шульдик Г.О. Педагогічна практика: навч. посібник / Г.О.Шульдик, В.І.Шульдик. - К.: Науковий світ, 2000. -143 с.